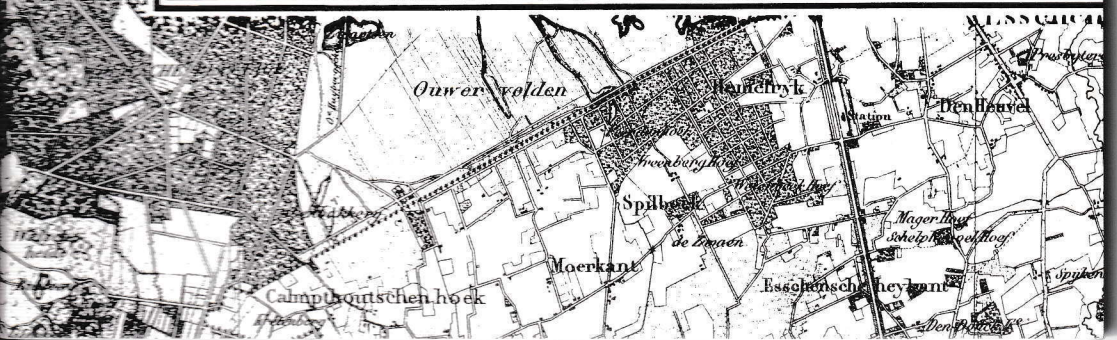

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
wouw

4 - 92

Torenuurwerk van Heerle

Sinds de enige tijd prijkt in de hal op de eerste etage van het gemeentehuis van Wouw een groot uurwerk. Het torenuurwerk uit de Gertrudiskerk van Heerle.

Na de nodige grappen over martelwerktuigen voor ambtenaren, een nieuw model tijd klok en een apparaat om de ambtenaren aan het werk te krijgen, is het tijd om eens stil te staan bij de historie van het voormalige torenuurwerk.

Het uurwerk deed dienst in de kerktoren van Heerle in de periode van 1908 tot 1969, bijna 60 jaar. In 1908 bleek het toenmalige torenuurwerk zodanig versleten te zijn dat er snel een nieuw moest komen, wilde Heerle bij de tijd blijven. Erger nog: nadat een nieuwe klok was opgehangen, bleef de tijd in het dorp stilstaan.

Op 14 juli 1908 had het college een gesprek met B. Eijsbouts van de Nederlandsche Fabriek van Uurwerken uit Asten. 1)

Een dag later schreef deze een brief met een offerte voor een nieuw uurwerk. Uit die prijsopgave komt naar voren dat het om een degelijk en sterk apparaat ging:

"Het uurwerk wordt gebouwd in horizontalen vorm op sterke eiken houten stelling, de raders alle van best brons-koper, de rondsels van massief gehard en gepolyst staal, alle tanden uit het volle stuk in den juisten vorm gefraisd, de assen en lichters van staal, de lagers van hard brons, de walsen van gedraaid yzer met prima staal draadtouw, yzeren katrollen en gewichten"

Het nieuwe uurwerk zou voorzien worden van een Graham ancre gang, het beste dat op dat moment bestond op het gebied van uurwerken, terwijl er tevens een voorziening aanwezig was om de klok door te laten lopen tijdens het opwinden.

Uiteraard zou het uurwerk regelmatig opgewonden moeten worden, maar de fabrikant garandeerde dat het na eenmaal opwinden dertig uren zou lopen. Op de hele uren zou het een volle slag en op de halve uren een halve slag slaan met een hamer van 10 kg op de grote klok. Daarnaast, want daar werd het natuurlijk voor aangekocht, zou het op de aanwezige cijferplaat zeer nauwkeurig de uren en minuten aanwijzen. De wijzers van zwaar massief roodkoper zouden zwaar worden verguld en bij het uurwerk bijgeleverd worden.

Niet alleen het vervaardigen van het uurwerk was in de prijs inbegrepen, maar ook het vervoer naar het station in Wouw en het plaatsen in de toren van Heerle.

Eijsbouts was zo overtuigd van zijn klok, dat hij er zelfs tien jaar garantie op gaf.

De prijs voor dit alles bedroeg 420 gulden en de gemeente mocht die nog in twee termijnen betalen ook. De eerste termijn een maand nadat de klok liep (250 gulden) en het restant na zes maanden als de klok aan de verwachtingen voldeed.

Uit de brief van Eijsbouts wordt tevens duidelijk dat de bestaande wijzerplaat gebruikt zou worden voor het nieuwe uurwerk.

"...Voor het opnieuw sterk zwart maken en met best Brusselsch goud vergulden der oude cyferplaat berekenen wy f 5,50 mits de plaat ons franco station Helmond restant worde toegezonden, met het afnemen en plaatsen hiervan zyn dit dan de eenige bykomende kosten voor de Gemeente...." 2)

Omdat het om een klein uurwerk gaat, wil Eijsbouts ook snel leveren. Als de gemeente op korte termijn bestelt, zal het uurwerk eind augustus of begin september al geplaatst kunnen worden. Eijsbouts merkt op dat het erg druk is en als de gemeente moet wachten tot al het andere werk verricht is, dan zal het wel november worden.

N° 883.

NEDERLANDSCHE FABRIEK VAN UURWERKEN

voor Torens, Kerken, Fabrieken, Stations en Villa's.

B. Eijsbouts, Astén (N.Br.)

KLOKKEN EN CARILLONS, KLOKKENSTOELEN.

Telegr. Adres:
Uurwerkfabriek, Astén.GOLDEN MEDAILLE.
à St. Trond, Belgique 1907.

Mechanisch Atelier

Astén. 15 Juli

1908

Den Wel^{er}d. Achttb. Heeren

Burgemeester & Wethouders

Briefhoofd van de firma B. Eijsbouts uit Astén uit 1908. (Gemeentearchief Wouw)

RAAD

Op 1 augustus buigt de Wouwse raad zich over de aanschaf van het torenuurwerk in Heerle.

Burgemeester P.C. Daverveldt, zelf uit Heerle afkomstig, vertelt dat op aanraden van klokkenist Van Dijk contact is gezocht met de heer Eijsbouts te Asten.

"Zonder eenige verbinding van de zijde van het Gemeentebestuur zijn toen door den heer Eijsbouts de noodige opnamen gedaan, waarbij Burgemeester en Wethouders tegenwoordig waren. Het bleek toen dat het oude uurwerk geheel ouderwets en versleten was. Het was eigenlijk nooit een torenuurwerk geweest doch iets voor eene buitenplaats...." 3)

De raad begint hierna een uitvoerige discussie, temeer omdat de prijs niet meevalt, want bij de 420 gulden komen zeker nog 30 gulden extra kosten, omdat de gemeente zelf de oude wijzerplaat er af moet halen, op moet sturen en de kosten van het schilderen moet betalen.

Raadslid J.B. Raaijmakers brengt de discussie goed op gang. Hij spreekt zijn verwondering uit over het feit dat noch de burgemeester, noch de leden van de raad die uit Heerle afkomstig zijn, ooit geklaagd hebben over de slechte toestand van het uurwerk.

"Ter elfder ure komt men met een voorstel ter tafel en dat moet er maar in eens door. De vorige vergadering werd besloten eene opneming te doen en eene raming gemaakt van f 250,= en nu is het al f 450,= geworden. Hij wil niet zeggen dat Heerle geen klok moet hebben, integendeel, maar alles komt zoo ineens, en hij zou gaarne weten hoe dat zoo komt.", staat in de notulen van de raad te lezen.

De burgemeester legt daarop uit dat bij het plaatsen van een nieuwe klok het uurwerk werd afgesteld en dat toen bleek dat het uurwerk zo slecht was, dat er niets meer van te maken viel.

J.B. Raaijmakers is nog steeds niet overtuigd en is van mening dat het college ook op andere adressen prijzen op had moeten vragen.

STUK

Uit de woorden van wethouder J.B. Dekkers blijkt dan dat het torenuurwerk inmiddels niet meer loopt: *"....dat op andere plaatsen zeker nog iets zal zijn, hier is echter niets meer; driemaal per dag hoort men luiden, dat is alles. Was de klok nog in gang, dan ware het iets anders, maar het is hier urgent."*

Raaijmakers is nog steeds niet helemaal overtuigd, want als het raadslid Van Heijst opmerkt dat hij er niet voor is om de zaak op de lange baan te schuiven, omdat het al lang genoeg geduurd heeft, zegt Raaijmakers spits: *"Lang genoeg geduurd ? En wij weten het nog pas vier weken"*. Raaijmakers blijft ook de betaling een probleem vinden omdat hem niet duidelijk is waar de gemeente die 450 gulden vandaan wil halen. De voorzitter stelt hem gerust en zegt dat Eijsbouts ook genoeg neemt met betaling van het gehele bedrag ineens in het begin van 1909. Dan gaat de raad accoord want de notulant vermeldt aan het eind van de beraadslagingen:

"Wordt besloten den heer Eijsbouts te schrijven dat door hem een uurwerk kan worden geleverd overeenkomstig de door hem opgegeven voorwaarden."

SNELHEID

De firma Eijsbouts zet er vervolgens spoed achter, want op 6 augustus ontvangt de gemeente Wouw een bedankbriefje voor de opdracht.

Op 24 september komt er opnieuw een brief uit Asten. Eijsbouts vraagt de gemeente de wijzerplaat van de toren van Heerle op te sturen: *"...met het uurwerk en de cijfers zijn wij zoo goed als klaar, zoodat dan alles spoedig kan opgesteld worden."* 4)

Op 30 oktober 1908 laat Eijsbouts weten dat het uurwerk verzonden is naar het station in Wouw. Hij vraagt de gemeente om het daar op te halen en het op te bergen in de kerk of onder de toren. De plaatsing zal dan in de week daarna gebeuren als Eijsbouts terug is van een

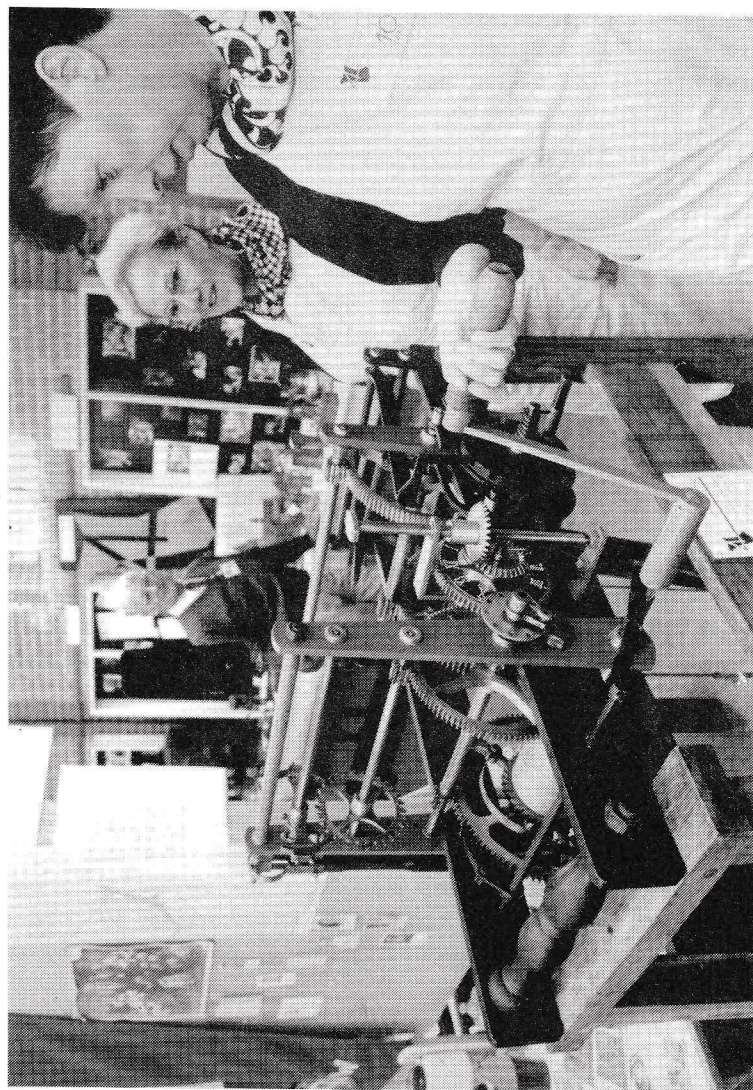

Foto van het gerestaureerde torenuurwerk van Heerle. Dit uurwerk stond op deze foto opgesteld in de kapel aan de Kloosterstraat tijdens een expositie rondom het tienjarig jubileum van De Vierschaer. (Foto: Brabants Nieuwsblad Roosendaal)

karwei in België. Ondertussen kan de gemeente dan zorgdragen dat de cijferplaat weer aangebracht wordt. Nog één keer laat Eijsbouts iets van zich horen. Het is dan inmiddels 1909. De gemeente Wouw krijgt een brief met het verzoek om een bedrag van 170 gulden te betalen, de tweede termijn voor het nieuwe torenuurwerk in Heerle. 5)

OPWINDEN

Natuurlijk moest er in die tijd dagelijks iemand naar boven in de toren van Heerle om het uurwerk op te winden. Normaal gesproken zal dat de koster geweest zijn, maar ook pastoor Oonincx klom in de jaren zestig wel eens naar boven om de klok op te winden.

In de jaren twintig was het A.M. Stroop die dagelijks de klok op gang hield.

In 1922 blijkt er enige onduidelijkheid over het feit of Stroop nu wel of niet officieel is aangesteld. Hijzelf is vanaf 1 juli 1920 aangesteld als koster van de RK Kerk in Heerle. Op verzoek van Jacobus Wennekers en in mondeling overleg met burgemeester Hoeks heeft hij van die tijd af de klok opgewonden en zo nodig de brandklok geluid. Daarom beschouwde hij zichzelf ook als de wettig aangestelde klokkenist.

In een fraaie handgeschreven brief aan de raad van de gemeente Wouw zegt hij verder: "*..in die meening werd ondergeteekende gesterkt door dat hem een quitantie van het Gemeentebestuur ter onderteekening werd aangeboden, luidende op zijn naam, de heer Simons, gemeenteveldwachter heeft tot tweemaal namens den heer secretaris Goosen navraag gedaan of A.M. Stroop als klokkenist werkzaam was, waarop hij ter bevoegder plaats een bevestigend antwoord ontving.*" 6)

Stroop vraagt, om problemen in de toekomst te voorkomen om een officiële aanstelling te mogen ontvangen. Mocht het gemeentebestuur van mening zijn dat een ander de klok op moet winden, dan laat hij dat graag aan de beleefdheid van de raad over.

Nederlandsche Fabriek van Torenuurwerken Klokken en Carillons.

HOOGST BEKROOND:

ANTWERPEN 1894
GRONINGEN 1903
SCHIEDAM 1907
BRUSSEL . 1908

OPGERICHT 1871.

TELEGRAM-ADRES :

UURWERKFABRIEK - ASTEN

B. EIJSBOUTS - ASTEN.

ASTEN (N.-B.) 17 Juni 1909

Den Edel Achtb Heeren
Burgemeester & Wethouders

van

N O U W

Edel Achtb Heeren,

Ingekomen

den 19 JUN 1909 *

N° 308

Briefhoofd van de firma B. Eijsbouts uit Astén in 1909. Let op het zakelijker karakter van deze kop in vergelijking met het briefhoofd van 1908. (Archief gemeente Wouw)

TIJD

De tijd tikt vanaf die tijd in Heerle waarschijnlijk ook gestaag en precies weg, want het duurt tot 1950 voor we weer iets horen over het uurwerk in de toren van Heerle. Eijsbouts komt dan naar Heerle én Moerstraten om de torenuurwerken te controleren. Over het uurwerk van Heerle schrijft de chefmonteur van de Nederlandse fabriek van Torenuurwerken C.V.:

"Tijdaanwijzing Heerle:

Hier bevindt zich een ééndaags uurwerk zonder constante kracht van ons fabrikaat No. 299. Dit werd door ons geleverd in 1908 aan de Gemeente Wouw. Vooral daar het hier een uurwerk zonder constante kracht betreft, is verandering van de opwinding tot een 8-daags normaal electrisch onmogelijk. Hier kan dus inderdaad slechts sprake zijn van vernieuwing van het uurwerk."

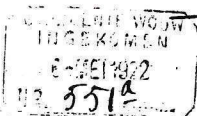
Omdat het uurwerk niet omgebouwd kon worden, deed de firma Eijsbouts er offertes bij voor de vervanging van het uurwerk. Een compleet nieuw uurwerk met slagwerk, elektrisch aangedreven, zoals dat ook in Wouw was geplaatst, zou een bedrag van 2650 gulden gaan kosten. Een uurwerk zonder slagwerk kwam op 520 gulden, terwijl dan nog eens 635 gulden betaald zou moeten worden voor een elektrisch slagwerk. 7)

Tenslotte was er de mogelijkheid van het plaatsen van een moederklok met een apart elektrisch slagwerk. De kosten zouden dan 1660 gulden bedragen.

De gemeente Wouw zal zich waarschijnlijk eens op het hoofd hebben gekrabbd, want op 10 februari 1950 ging er een bedankbriefje naar Asten, met de opmerking dat er te zijner tijd nog wel op de offerte teruggekomen zou worden.

Eijsbouts liet zich echter zo gemakkelijk niet afscheppen, want op 3 augustus 1950 vroeg de firma of er inmiddels al meer bekend was over de torenuurwerken in Heerle en Moerstraten.

Aan den Vraad der Gemeente
Wouw

In antwoord op uw schrijven dinn: den 1sten Jul.
1921, is ondergetekende aangesteld als koster der N. N.
Kerk te Heerle; op verzoek van Jacobus Wennekers en
in meneding overleg met Burgemeester Hoeks, heeft
ondergetekende van dien tijd af de klok opgevoerd in
roo. noodig. de brandhlok geluid in bieschouwde onter
getekende zich als wettig aangesteld.

In die meening werd ondergetekende gestrekt, door
dat hem een quitanctie van het Gemeentebestuur ter on-
derkeekening werd aangeboden. luidende op zijn naa-
de heer Simons, gemaakte verdrachten heeft tot tweemaal
namens den heer Secretaris Goosen navraag gedaan of
g. e. k. Stroop als klokkierist wakraam was, waarop
hij ter bewoogder plaats een bevestigend antwoord en-
ving.

Of uw Bestuur liever een ander aanstellen dan
wel ondergetekende behouden wil, laat ik aan uwe
bekeekheid over; doch voor het laatste geval verzocht ik
uw Bestuur ondergetekende van zijn officiële aan-
stelling te willen doen blijken.

Heerle, 5 ekei 1922

A.M. Stroop

VERHOGING VERGOEDING

Veel is er niet veranderd, want in het archief wordt dan een sprong gemaakt naar 1964. Voorzitter J. Oonincx en secretaris Chr. Daverveldt richten zich dan tot de leden van de raad met het verzoek om de vergoeding voor de dagelijkse verzorging van het torenuurwerk te willen verhogen. Uit de brief wordt duidelijk dat per jaar een bedrag van 182 gulden wordt betaald.

Het kerkbestuur wijst er op dat sinds 1950 de loonkosten met 100 % zijn gestegen en vragen om de vergoeding te verhogen naar f 1,= per dag en die op f 365,= per jaar te brengen. 8)

Het Wouwse college stuurt de directeur openbare werken op pad om na te gaan of er inderdaad sprake is van verhoging van de kosten. Deze zet een korte rapportage op papier en daaruit blijkt dat zelfwerkzaamheid wordt gestraft !

Hij deelt aan het college mee: *"Bij informatie is gebleken dat de onderhoudskosten aan het torenuurwerk minimaal zijn; het smeren e.d. wordt door iemand gratis verzorgd.*

Het opwinden van het uurwerk wordt dagelijks door de Pastoor gedaan, daar hij niemand kan krijgen om dit voor hem te doen.

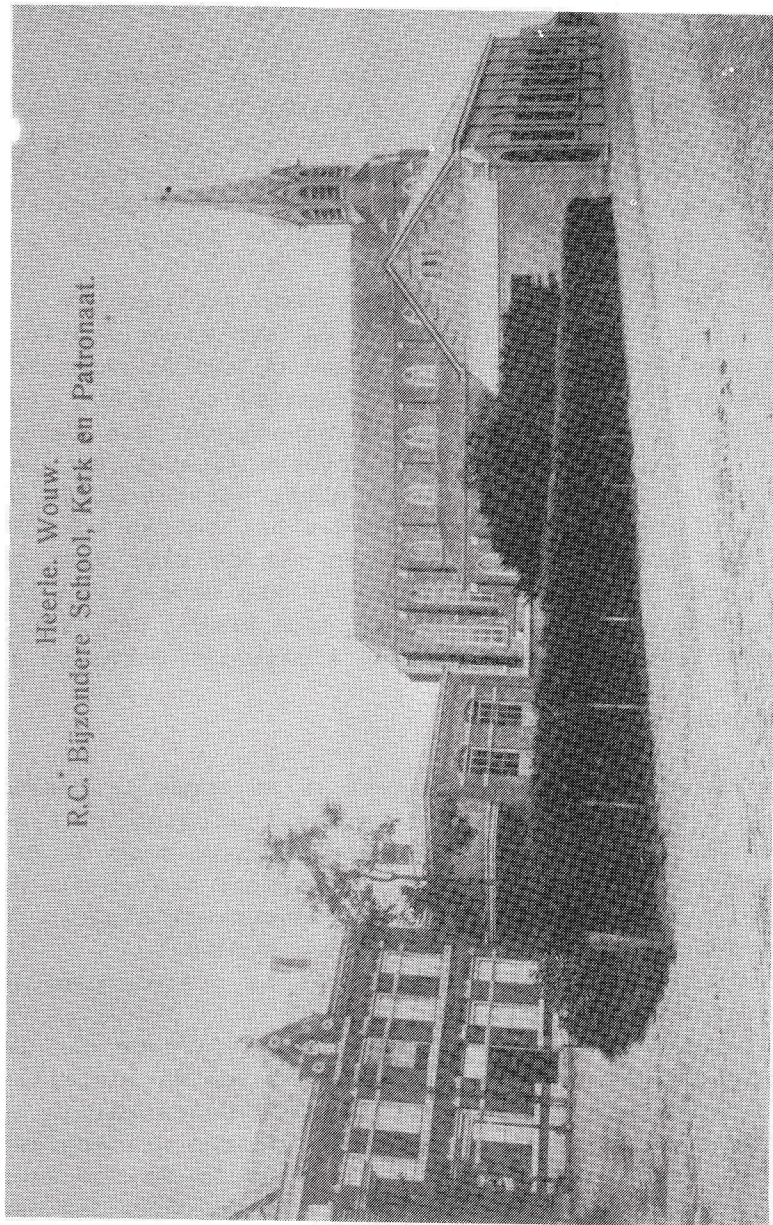
Het blijkt dat men gaarne de beschikking zou hebbemn over een elektrisch uurwerk, zodat men van het opwinden van het uurwerk voor goed af was." 9)

OVERDRACHT

Daarmee kon het kerkbestuur van Heerle het ook doen, want er volgde geen verhoging van de vergoeding. Wel is er inmiddels een discussie op gang gekomen rondom de overdracht van de torenuurwerken van de gemeente naar de parochies.

Op 4 juli 1967 schrijft het college van Wouw aan de kerkbesturen van de vier parochies een brief over het overdragen van de torenuurwerken:

Heerle, Wouw.
R.C. Bijzondere School, Kerk en Patronaat.

Een ansichtkaart uit 1913 met de school en het klooster. Rechts het patronaat. (foto: coll. gemeente Wouw).

4
"Wij zijn van mening, dat in de huidige tijd de betekenis van de tijdaanwijzing middels een torenklok zeer veel aan waarde heeft ingeboet.

Het bezit van 4 torenuurwerken in de gemeente Wouw heeft voor de gemeente geen praktische betekenis meer.

Wij zouden daarom de eigendom van deze torenuurwerken gratis willen overdragen aan de diverse kerkbesturen." Dat betekent wel dat het onderhoud voor de kerkbesturen is, maar de gemeente is dan bereid om 100 gulden per jaar te betalen voor het onderhoud.

In die plaatsen waar het torenuurwerk verlicht is, is die verlichting aangesloten op de straatverlichting. Deze stroomkosten blijven voor rekening van de gemeente. Na de mededeling van juli 1967, komt er op 28 augustus opnieuw een brief waarin staat aangegeven dat per 1 januari 1968 inderdaad de torenuurwerken naar de kerkbesturen gaan. Voor Heerle is dat extra vervelend. In de brief wordt namelijk aangegeven dat het bedrag van 182 gulden per jaar voor het bedienen van de klok komt te vervallen en dat in plaats daarvoor een bedrag van 100 gulden wordt gegeven voor het onderhoud. Een fikse salarisverlaging voor de Heerelse klokkenist derhalve !

TWEEDEHANDS

De wens om een elektrisch uurwerk in de toren in Heerle te krijgen bleef echter. Het kerkbestuur ging zelf op zoek en men had gelukt. In Bergen op Zoom werd de St. Jozefkerk (bij V & D) gesloopt. De pastoor was er als de kippen bij om te bekijken of het torenuurwerk niet in de kerk van Heerle geplaatst zou kunnen worden.

De firma Eijsbouts werd opnieuw op pad gestuurd om de zaak te gaan onderzoeken.

In een brief van 11 juli 1969 geeft B. Martens van de firma Eijsbouts aan dat het mogelijk is om de installatie uit Bergen op Zoom over te brengen. Noodzakelijk is echter wel dat de sterk geoxydeerde ijzeren wijzerplaat in Heerle wordt verwijderd. Martens geeft de voorkeur aan het vervangen van de cijfers van Heerle door die van

Bergen op Zoom omdat die beter bij de wijzerplaat passen. Aan het Bergse torenuurwerk moet wel een aanpassing plaatsvinden, want omdat dit geschikt is voor meerdere wijzerplaten moet het verdeelwerk verwijderd worden. Heerle beschikte steeds over één wijzerplaat.

Een probleem was verder dat er niet precies aangegeven zou kunnen worden hoeveel tijd men nodig zou hebben om het uurwerk af te breken, schoon te maken en weer op te bouwen.

Eijsbouts rekent voor dat er minstens 12 mandagen nodig zijn en die kosten 145 gulden met mandag.

"Wij realiseren ons dat de totaalprijs voor U een tegenvaller kan betekenen en tenzij U de installatie nagenoeg voor niets van Bergen op Zoom kunt overnemen lijkt het ons goedkoper tot een nieuwe installatie te besluiten.", schrijft de firma Eijsbouts.

AANGEKOCHT

Uiteindelijk heeft het kerkbestuur van Heerle toch de keuze laten vallen op het uurwerk van Bergen op Zoom. Daarbij werd niet het verdeelwerk gesloopt, want besloten werd om aan drie zijden van de toren een wijzerplaat aan te brengen. Die kwamen hoger dan de oorspronkelijk wijzerplaat die tegen de toren aangebracht was. De nieuwe wijzerplaten kwamen tegen de galmborden. Alleen in de richting Wouw werd geen wijzerplaat aangebracht. Of dat symbolisch bedoeld was door het toenmalige kerkbestuur, vermeldt de historie niet.

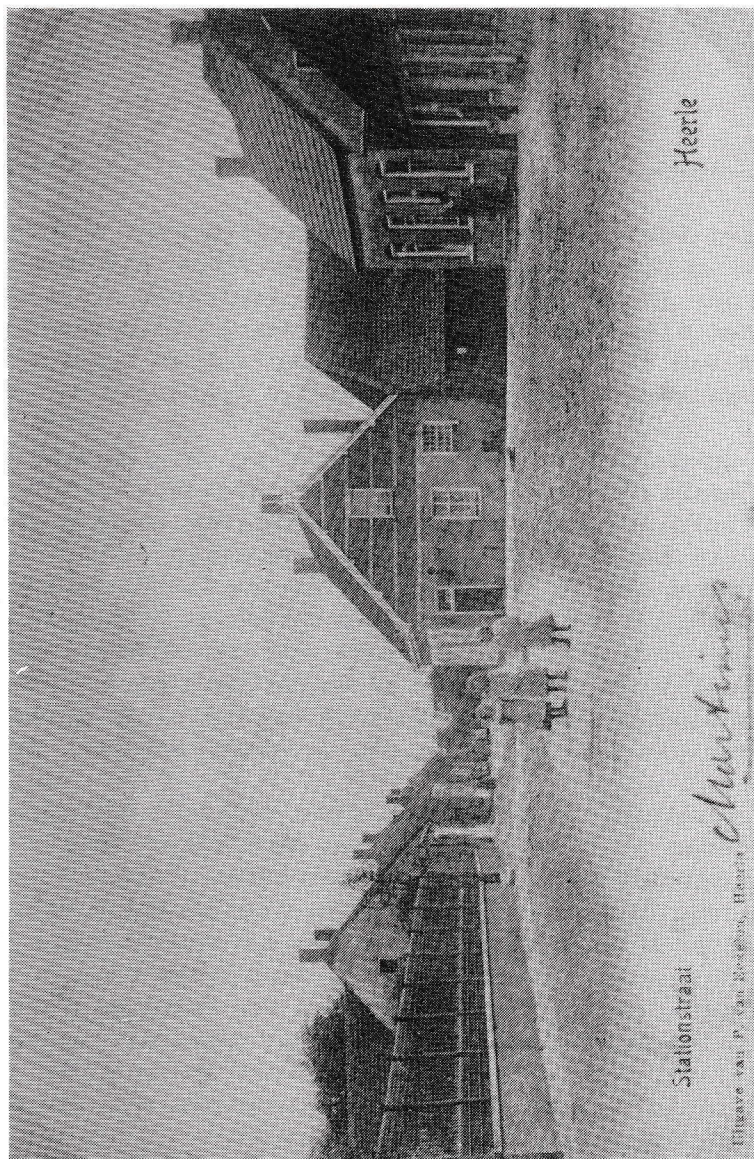
Het oude torenuurwerk kwam in de kelder van de kerk te staan en werd in 1991 voor de tijd van tien jaar in bruikleen gegeven aan heemkundekring 'De Vierschaer'. Piet Meeusen uit Wouw vernieuwde de klokkestoel en Jan Geurts uit Wouwse Plantage knapte het loopwerk op. 10) Inmiddels loopt dat weer perfect en is het uurwerk opgesteld in de hal van het gemeentehuis. Wat nog ontbreekt is een wijzerplaat en een stel wijzers.

Wouw, 8 november 1992

René Hermans

NOTEN:

1. Brief dd 15 juli 1908. Aanwezig in het gemeentearchief van Wouw.
2. Uit de brief van 15 juli 1908 blijkt dat de heer B. Eijsbouts enkele afwijkingen wil maken met betrekking te de met het college gemaakte afspraken. Zo stelt hij voor om het slagwerk wat zwaarder te maken. Dat betekent dan dat er 15 gulden extra betaald zal moeten worden.
3. Notulen van de raad van de gemeente Wouw van 1 augustus 1908 (folio 172/173)
4. Brief van 24 september 1908. Eijsbouts geeft aan dat de gemeente kan volstaan met het aanbrengen van de letters E.A. met krijgt op de wijzerplaat, om die vervolgens met een vrachtbrief op de trein te zetten.
5. Brief dd 17 juni 1909. Er is door de firma een nieuw briefhoofd gemaakt. Het fraai briefhoofd met mooie tekeningen is vervangen door een meer zakelijke kop. Daaruit blijkt dat de firma in 1908 in Brussel een bekroning heeft gekregen. Mogelijk dat Eijsbouts daarom het uurwerk in Heerle iets later heeft geplaatst dan was voorzien.
6. Een brief van 5 mei 1922 verzonden aan de raad van de gemeente Wouw.
7. Rapport met offerte voor de torens van Heerle en Moerstraten dd. 31 januari 1950. Op het torenuurwerk van Moerstraten komen we in één van onze volgende nummers een keer terug.
8. Brief van 12 december 1964.
9. Intern rapport van de directeur openbare werken aan het college dd 20 januari 1965. In een noot wordt nog opgemerkt dat in Moerstraten de pastoor en de huishoudster de klok opwinden en dat hier een bedrag van 52 gulden per jaar voor wordt betaald.
10. Artikel in Brabants Nieuwsblad van vrijdag 2 oktober 1992.

Een foto van de Stationstraat in Heerle net na de eeuwwisseling. Op de achtergrond het café van W. Doggen. Op de gevel staat geschreven: "W. Doggen vergunningen afspanning". Rechts het café annex wagenmakerij van Eijzermans. (Foto: collectie gemeente Wouw)

